

VALYUTA MUNOSABATLARINI TARTIBGA SOLISHDA TASHKIL
ETISHNING ILMIY - NAZARIY XUSUSIYATLARI

НАУЧНЫЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНИЗАЦИИ
ВАЛЮТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ПРИ ИХ УПОРЯДОЧЕНИИ

SCIENTIFIC AND THEORETICAL CHARACTERISTICS OF ORGANIZING
CURRENCY RELATIONS

Yo'ldoshev Baxodir Azamat o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya Tezisdavalyutamunosabatlarini tartibga solishning ilmiy – nazariy xususiyatlari o'rganilgan. Shuningdek, davlatning valyutamunosabatlari nazorat qilinishi va ularni moliya bozoriga qanday ta'sir qilishi tahlil etilgan. Mamlakatimiz va jahonning rivojlangan davlatlarida valyutamunosabatlarini kelajakdagi rivojlanish tendensiyalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Valyuta munosabatlari, veksel yarmarkalari, SDR, valyuta resurslari, valyuta pariteti.

Аннотация: В тези рассматриваются научно-теоретические особенности регулирования валютных отношений. Также анализируется, как государство контролирует валютные отношения и как они влияют на финансовый рынок. Описаны тенденции дальнейшего развития валютных отношений в нашей стране и развитых странах мира.

Ключевые слова: валютные отношения, вексельные ярмарки, СДР, валютные ресурсы, Валютный паритет.

Abstract The scientific and theoretical features of organizing currency relations have been studied in the thesis. Additionally, the control of a state's currency relations and the analysis of how they impact the financial market have been examined. The trends in currency relations for our country and developed countries worldwide have been highlighted concerning future development.

Keyword: *currency relations, promissory fairs, SDR, currency resources, currency parity.*

Kirish

Xalqaro valyuta munosabatlari bu jahon iqtisodiyotida valyuta faoliyat ko‘rsatayotganda shakllanadigan va milliy xo‘jaliklar faoliyati natijalarining o‘zaro almashinuviga xizmat qiluvchi ijtimoiy munosabatlar majmuidir. Valyuta munosabatlarining ayrim elementlari qadimgi dunyoda – qadimgi Yunoniston va qadimgi Rimda – veksel va pul almashtirish shaklida paydo bo‘lgan. Ularning rivojlanishining navbatdagi bosqichi Lion, Antverpen va G‘arbiy Yevropaning boshqa savdo markazlarida o‘rta asrlardagi "veksel yarmarkalari" bo‘lib, u yerda vekselar (trattlar) bo‘yicha hisob-kitoblar amalga oshirilgan. Feodalizm va kapitalizmning shakllanishi davrida banklar orqali xalqaro hisob-kitoblar tizimi rivojlana boshladi. Xalqaro valyuta munosabatlarining rivojlanishi ishlab chiqaruvchi kuchlarning o‘sishi, jahon bozorining yaratilishi, xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashishi (MRT), jahon iqtisodiyot tizimining shakllanishi, iqtisodiy aloqalarning xalqarolashuvi va globallashuvi bilan bog‘liq bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasining 1993-yil 7-mayda qabul qilingan “Valyutani tartibga solish to‘g‘risida”⁸³gi 841-XII-sonli Qonuniga (O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabrda qabul qilingan 556-II-sonli Qonuni tahririda) (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2004-yil, № 1-2, 6-modda; O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2009-yil, № 9, 330-modda; 2014-yil, № 9, 244-modda; 2015-yil, № 12, 452-modda; 2018-yil, № 7, 431-modda; 2019-yil, № 1, 5-modda) o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritilib, uning yangi tahriri tasdiqlangan. Ushbu Qonunning maqsadi valyuta operatsiyalarini va valyuta nazoratini amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Xalqaro valyuta munosabatlari xalqaro iqtisodiy munosabatlarga vositachilik qiladi. Valyuta munosabatlari va ko‘payish o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri va teskari aloqa mavjud. Ularning ob‘ektiv asosi tovarlar, kapital va xizmatlarning xalqaro almashinuvini keltirib chiqaradigan ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonidir.

Valyuta munosabatlarining holati iqtisodiyotning rivojlanishiga bog‘liq-milliy va jahon, siyosiy vaziyat, mamlakatlar o‘rtasidagi kuchlar nisbati va xalqaro munosabatlarga xos bo‘lgan ikkita tendentsiya - sheriklik va qarama-qarshiliklardir. Tashqi iqtisodiy aloqalarda, shu jumladan valyutada siyosat va iqtisodiyot, diplomatiya va tijorat, ishlab chiqarish va savdo bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lganligi sababli, valyuta munosabatlari milliy

⁸³ <https://lex.uz/docs/-4562834> “VALYUTANI TARTIBGA SOLISH TO‘G‘RISIDA”GI O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNIGA O‘ZGARTISH VA QO‘SHIMCHALAR KIRITISH HAQIDA

va jahon iqtisodiyotida alohida o'rin tutadi. Valyuta munosabatlari takror ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lsa-da, ular nisbiy mustaqillikka ega va unga teskari ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiyotning xalqarolashuvi va globallasuvi sharoitida takror ishlab chiqarishning tashqi omillarga – jahon ishlab chiqarish va savdo dinamikasiga, fan va texnikaning xorijiy darajasiga, xorijiy kapitalning migratsiyasiga bog'liqligi kuchaymoqda. Xalqaro valyuta munosabatlarining beqarorligi, valyuta inqirozlari ko'payish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Valyuta siyosatini amalga oshirish vositalaridan biri bu valyutani tartibga solish ya'ni davlat tomonidan mamlakatning ichki va xalqaro valyuta munosabatlarini ularning samaradorligini oshirish, jahon valyuta tizimi tamoyillarini hisobga olgan holda valyuta tizimini takomillashtirish va valyuta barqarorligini ta'minlash maqsadida tartibga solish. U milliy, davlatlararo va mintaqaviy darajada amalga oshiriladi. To'g'ridan - to'g'ri valyutani tartibga solish qonun hujjatlari va ijro etuvchi hokimiyat harakatlari orqali, bilvosita - iqtisodiy, xususan, valyuta-kredit usullaridan foydalangan holda bozor sub'ektlarining xatti-harakatlariga ta'sir qilish orqali amalga oshiriladi.

Iqtisodiy aloqalarning globallasuvi davlatlararo valyutani tartibga solishni rivojlantirishga yordam beradi. U quyidagi maqsadlarni ko'zlaydi: jahon valyuta tizimining tarkibiy tamoyillarini tartibga solish, ayrim mamlakatlarning valyuta siyosatini muvofiqlashtirish, valyuta inqirozini bartaraf etish bo'yicha qo'shma chora-tadbirlar, boshqa mamlakatlarga nisbatan yetakchi kuchlarning valyuta siyosatini muvofiqlashtirish. Mintaqaviy valyutani tartibga solish iqtisodiy integratsiya birlashmalari doirasida, masalan, Yevropa Ittifoqida, rivojlanayotgan mamlakatlarning mintaqaviy guruhlarida amalga oshiriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili:

Valyutalarning xalqaro miqyosdagi harakati iqtisodchi olimlar va ekspertlar tomonidan ilmiy asosda tadqiq qilingan va tegishli ilmiy xulosalar va tavsiyalar shakllantirilgan. Bunga misol qilib Professor N.F.Samsonova xalqaro valyuta munosabatlari to'g'risida: “Xalqaro valyuta munosabatlari – bu jahon iqtisodiyotining muhim unsuri bo'lib, ijtimoiy munosabatlari majmuasi hisoblanadi va bu munosabatlarda turli davlatlar o'rtasida barcha hisob-kitoblar, kredit va pullik bitimlar amalga oshiriladi”⁸⁴ degan fikrni aytganligini olsak bo'ladi. Valyuta munosabatlarining rivojlanganlik darajasi milliy va xalqaro iqtisodiyotning rivojlanganligiga, jahondagi siyosiy vaziyatga bog'liq.

Valyuta munosabatlarini tartibga solish A.Smit fikricha “Turli ishlab chiqarish subyektlarini valyuta bilan moliyalashtirishni notenglik holatini tashkil etadi. Sababi

⁸⁴ Самсанова Н.Ф. “Финансовый денежное обращение и кредит” Учебник. -М. “Инфра – М” -2003. С. 99с

iqtisodiyotni hamma jihatlarini to'liq nazoratga olish qiyin. Ularning ustiga subyektlar turli iqtisodiy sharoitda bo'ladi deb hisoblaydi. Shuning uchun valyuta va valyuta munosabatlarini davlat tomonidan tartibga solish kam samara beradi"⁸⁵ deb hisoblangan.

Shu bilan birgalikda F.M.Matmurodov o'z asarlarida valyuta birjalari va ulardagi operatsiyalar valyuta operatsiyalarini takomillashtirishda muhim o'rin tutishini keltirib, "Valyuta jahon moliya tizimining muhim komponenti bo'lib, mamlakatlar orasida tovarlar, xizmatlar va sarmoyalari bir-biriga o'tishida xizmat qiladi"⁸⁶ - deb ta'kidlab o'tgan.

Tahlil va natijalar:

Bretton-Vuds valyuta tizimidagi dollarning ustun mavqei tufayli AQSh uzoq vaqt davomida boshqa mamlakatlar hisobiga dunyodagi mavqeini mustahkamlash uchun "dollar standarti" dan foydalanishi mumkinligi aytilgan edi. Urushdan keyingi xalqaro valyuta mexanizmi AQSh va Buyuk Britaniya uchun chet elga milliy kredit pullari bilan to'lash imkoniyatini ochdi bunda AQSh pozitsiyalarining zaiflashishi va aksincha, G'arbiy Evropa va Yaponiya mamlakatlarining mavqeini mustahkamlash dollar va funt Sterlingning milliy tabiati va ulardan xalqaro to'lov vositasi sifatida foydalanish o'rtasidagi ziddiyatlarning kuchayishiga olib keldi. 60-yillarning oxirida ushbu valyuta tizimining inqirozi boshlandi va 70-yillarning boshlarida uning asosiy tamoyillari amal qilishni to'xtatdi. Bretton-Vudskayaning o'rnini to'rtinchi jahon valyuta tizimi egalladi, u hozirgi kunda ham faoliyat ko'rsatmoqda. Uning asosiy tamoyillari 1976 - yilda Yamaykada XVFga a'zo davlatlarning kelishuvlari bilan mustahkamlangan va 1978 yil aprel oyida ratifikatsiya qilingan. SDR valyuta tizimining asosi deb e'lon qilindi. - XVFga qarz olishning maxsus huquqlari.

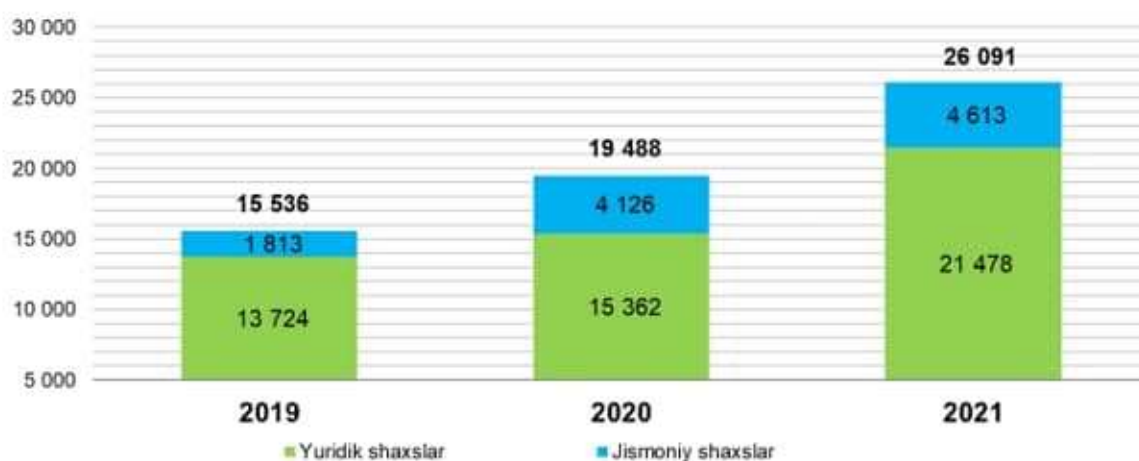
SDR (ing. Special Drawing Rights, SDR), maxsus qarz olish huquqlari — xalqaro zaxira va to'lov vositasi. Xalqaro valyuta fondi (XVF) tomonidan chiqariladi. SDR tizimida faqat XVF ga a'zo davlatlarga ishtirok etishlari mumkin. SDR faqat rasmiy, davlatlararo darajada amal qiladi va Markaziy banklar va xalqaro tashkilotlar tomonidan muomalada qo'llaniladi. Ushbu xalqaro pul birligi valyuta pariteti va valyuta kurslarining asosi va kelajakda etakchi xalqaro to'lov vositasi bo'lishi kerak edi. Bu deyarli oltin-yog'och standartini SDR standarti bilan almashtirishni anglatardi. Biroq, SDR chiqarilganidan beri 30 yil ichida (1970) ular valyuta tizimida ustun mavqega ega bo'lmadilar. SDRni qo'llash sohasi asosan XVF operatsiyalari bilan cheklangan. Aslida, dollar standarti saqlanib qolmoqda, chunki AQSh dollari xalqaro hisob-kitoblarda, mamlakatlarning rasmiy valyuta zaxiralarida, SDR valyuta savatida (40%) muhim o'rinni egallashda davom etmoqda. SDR - dan tashqari, mamlakatlarga har qanday valyuta bilan paritet nisbatlarini o'rnatishga ruxsat

⁸⁵ Qodirov A., Artikov N "Valyuta munosabatlarining nazariy va amaliy jihatlari" monografiya -2022.8-b.

⁸⁶ Boboqulov T.Y., Abdullayev U.A. Xalqaro valyuta -kredit munosabatlari. Darslik.2014-B. 107-108.

beriladi, bu SDR standartini AQSh dollari, evro, Yaponiya iyenasi asoslangan ko‘p valyutali standartga aylantirishni anglatadi-uchta raqobat markazining valyutalari: AQSh, Germaniya, Yaponiya.

mln.AQSh doll.

1-rasm. "2019-2021-yillarda ichki valyuta bozori segmentlari kesimida chet el valyutasiga bo'lgan talab dinamikasi"⁸⁷

Ichki valyuta bozorida chet el valyutasidagi umumiy taklif hajmi 2021-yilda 22,9 mlrd. AQSh dollarini tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 1,6 barobarga o'sdi (2020-yilda – 14,3 mlrd. AQSh doll., 2019 yilda – 11,7 mlrd. AQSh doll.).

Xususan, mazkur davrda:

xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan 11,0 mlrd. AQSh dollari miqdoridagi chet el valyutalari sotilgan bo'lib, ushbu ko'rsatkich o'tgan yilga nisbatan 1,7 barobarga oshdi (2020-yilda – 6,7 mlrd. AQSh doll.);

banklar va jismoniy shaxslar tomonidan sotilgan chet el valyutalari miqdori 7,4 mlrd. AQSh dollarini yoki o'tgan yilga nisbatan 44 foizga ko'p bo'ldi (2020-yilda – 5,1 mlrd. AQSh doll.).

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tezisda valyuta munosabatlarini tashkil etish va tartibga solishning ilmiy-nazariy jihatlari yoritilgan. U valyuta kurslariga ta'sir etuvchi turli omillarni va bu kurslarni boshqarish va nazorat qilishda foydalaniladigan mexanizmlarni o'rganadi. Tezisda, shuningdek, xalqaro moliya bozorlarida barqarorlikni ta'minlash uchun valyutani tartibga solishda samarali tashkil etish va muvofiqlashtirish muhimligi haqida so'z boradi. Umuman olganda, u valyuta munosabatlarini tashkil etishning ilmiy-nazariy xususiyatlarini

⁸⁷ https://cbu.uz/uz/press_center/reviews/584768/

har tomonlama ko‘rib chiqadi. Valyuta munosabatlarini tartibga solishda tashkil etishning ilmiy-nazariy xususiyatlari jahon valyuta tizimida barqarorlik va samaradorlikni saqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Valyuta kurslari, pul-kredit siyosati va xalqaro moliya nazariyalari valyuta munosabatlari dinamikasini tushunish uchun asos yaratadi. Ushbu nazariyalarni qo‘llash va tegishli tartibga solish mexanizmlarini qo‘llash orqali siyosatchilar valyuta bozorlarining uzluksiz ishlashini ta‘minlashi va iqtisodiy o‘rishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xudoyberdiyev Z. Ya. , G‘afurov U. V. , Xomitov K. Z. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari. O‘quv qo‘llanma. – T.: «O‘zbekiston». 2009-yil.
2. Shodmonov Sh. Sh., G‘afurov U. V. Globallashuv jarayoni va moliyaviy inqiroz sabablari // Adolat, 2009-yil 27-fevral.
3. Данилов А.С., Юлдашев З.Ю. Национальная экономика. Учебное пособие.-Т.: 2003. 414 с.
4. Qodirov A. Iqtisodiyot nazariyasi. O‘quv qo‘llanma. T.: 2002, 183 b.
5. Красавина Л.Н.Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. —М.: «ФиС».2022г.
6. Платонова И.Н. Валютный рынок и валютное регулирование. -М.: «ФиС». 2019 г.
7. Internet saytlari:
<http://www.bankir.ru>
<http://www.gov.uz>
<http://lex.uz>
<http://uz.wikipedia.org>